TIPOLOGIA TABLOURILOR VOTIVE ÎN MOLDOVA SECOLELOR XV-XVI

Maria DRAGNEV
Doctorandă
Universitatea de Stat din Moldova
Muzeul Naţional de Artă al Moldovei
ID ORCID: 0009-0006-0959-7095

CZU: 75.046.3(498.7)"14/15"
DOI. https://doi.org/10.59295/lrr2023.11

Summary:
The typology of the votive paintings in 15th-16th century Moldova.
Presented and researched along with the publication of the painted monuments, the votive paintings of the ecclesiastical foundations of the lords and nobles of the Romanian space, benefited a systematic analysis only around 1990, in the study signed by Matei Cazacu and Ana Dumitrescu. Although the votive images from Moldova of the 15th-16th centuries are studied here in particular, the broader context includes the whole Romanian area, with extension into the Balkan Slavic areas (especially Serbian). In the present research we will attempt to divide the painted churches and therefore the votive images within them according to their type of foundation. Despite the differences highlighted here to make this classification possible, it is important to point out that all these votive images have more in common and are marked by a unique style, specific only to Moldova.

Key words: *votive painting, typology, Moldova, boyar, hospodar.*

Prezentate şi cercetate odată cu publicarea monumentelor pictate, tablourile votive ale fundaţiilor ecleziastice ale voievozilor şi boierilor din spaţiul românesc (în mod special, cele din voievodale din Moldova), au beneficiat de o analiză sistematică doar către 1990, în studiul semnat de Matei Cazacu şi Ana Dumitrescu[1]. Componenţa tablourilor votive din epoca Sf. Ştefan cel Mare, a fost cercetată într-un studiu special de către Ion Solcanu, în care, partea datărilor necesită o revizuire în lumina noilor restaurări şi cercetări (de ex. în monografia bisericii Sf. Nicolae din Rădăuţi[2], studiul

[1] Matei Cazacu, Ana Dumitrescu. Culte dynastique et images votives en Moldavie au XVe siècle. Importance de modèles serbes. În: *Cahiers Balkaniques*, Nr. 15: Histoire de l'art, Paris: Publications Langues'O, 1990, pp. 13-102, reeditat: Matei Cazacu. *Des Balkans à la Russie Médiévale et Moderne: hommes, images et réalités*. Brăila: Muzeul Brăilei „Carol I"/Ed. Istros, 2017, pp. 71-132.
[2] Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna. *Biserica „Sfântul Nicolae" din Rădăuţi. Cercetări arheologice şi interpretări istorice asupra începuturilor Ţării Moldovei*. Piatra Neamţ: Ed. Constantin Matasă, 2012, pp. 338-340.

recent asupra tabloului votiv din aceiași biserică întreprins de Tereza Sinigalia[3] ș. a.). O serie de studii au abordat problematica dimensiunii dinastice în tablourile votive, remarcându-se ipoteza lui Ștefan Andreescu, privind completarea galeriei dinastice ale domnilor Țării Românești de la Curtea de Argeș la Snagov, nuanțată de Carmen Laura Dumitrescu[4] și a Elenei Firea[5], privind tablourile votive din epoca lui Petru Rareș (testarea logicii dinastice în tablourile votive din epoca Sf. Ștefan cel Mare a fost întreprinsă de Emil Dragnev[6]). Mai nou, Anna Adashinskaya, întreprinde o cercetare specială asupra textelor rotulusurilor purtate de ctitori sau sfinții intercesori[7]. O atenție deosebită a fost acordată tabloului votiv de la biserica Înălțării a mănăstirii Sucevița, ctitorie a Movileștilor, în cele două dimensiuni ale sale, tradițională și liturgică[8].

Cercetarea de față urmărește scopul unei analize a tablourilor votive nu atât în contextul monumentului și programului iconografic al acestuia, ceea ce s-a realizat de multiple ori, în cadrul monografiilor monumentelor, sau a studiilor extinse destinate lor, dar mai curând, o cercetare din perspectiva comparației imaginilor votive între ele, în vederea stabilirii unei tipologii.

Baza istoriografică acumulată, și studiul monumentelor propriu-zise, permite elaborarea unei tipologii ale tablourilor votive din spațiul românesc, care evidențiază caracteristici specifice pentru Moldova, Țara Românească și Transilvania, cauzate atât de condițiile particulare interne, cât și de anumite diferențe în asimilarea influențelor externe. În acest studiu, sunt analizate doar imaginile votive din Moldova secolelor XV-XVI, un punct de început al unei cercetări ulterioare mai ample, într-un context extins, care va cuprinde

---

[3] Tereza Sinigalia. În jurul unui tablou votiv. O ipoteză. În: *Profesorul Ioan Opriș. O viață dedicată Patrimoniului Cultural Național. Omagiu la 80 de ani*. București: Grup editorial DAR Development Publishing, 2022, pp. 69-80.

[4] Ștefan Andreescu. Portretele murale de la Snagov și Tismana. În: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXVIII, 1-2, 1970, pp. 183-187: Carmen Laura Dumitrescu. *Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea*. București: Meridiane, 1978, pp. 57-58.

[5] Elena Firea. Concepție dinastică în tablourile votive ale lui Petru Rareș. În: *Ars Transilvaniae*, XIV-XV, București: Ed. Academiei Române, 2004-2005, pp. 143-161.

[6] Emil Dragnev. Câteva observații asupra registrului „Pătimirilor" și a „Învierii" din naosul bisericii din Pătrăuți. În: S. Bacalov, I. V. Xenofontov (edd.). *Orizonturi medievale și moderne în istoria românilor. Economie, societate, politică, cultură, istoria științei. În onoarea profesorului Demir Dragnev*. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan", 2016, pp. 497, 499-506.

[7] Anna Adashinskaya. Moldavian votive portraits with scrolls: toward rhetorical techniques applied in art of the late 15th – 17th centuries. În: *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, Série Beaux-arts, T. LIV-LV, 2017-2018, pp. 3-45.

[8] Nicoletta Isar. Une mise en signe de l'espace social et culturel de la Moldavie à la fin du XVIe siècle. Les fondateurs de Sucevița à travers leurs portraits. În: Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani. Brăila: Muzeul Brăilei / Editura Istros, 2003, pp. 433-464; Ștefan S. Gorovei. Familia lui Ieremia vodă Movilă în tablourile votive. Contribuții la istoria Mănăstirii Sucevița. În: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*. Vol. II: *Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*. Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, pp. 35-60.

o perioadă cronologică mai vastă şi întregul spaţiu românesc, cu extensie în zonele slave balcanice (cu precădere cele sârbeşti).

În cadrul cercetării prezente se va încerca o clasificare a bisericilor pictate şi prin urmare a imaginilor votive din cadrul acestora, în funcţie de tipul lor de ctitorie, reieşind astfel, trei categorii. Mai întâi, se disting cu toată claritatea, două tipuri de ctitorii: cele domneşti şi cele boiereşti, iar cazurile excepţionale, mai ales a ctitoriilor mixte, care nu se încadrează complet, din varii motive, în nici unul dintre cele două tipuri, formează un grup aparte, mai difuz ca conţinut.

Ctitoriile boiereşti pictate se diferenţiază de cele domneşti, nu doar prin statutul fondatorilor ci şi prin tipul acestor construcţii: ctitoriile domneşti fiind deseori fundaţii monastice, pe când majoritatea bisericilor ctitorite de boieri, care s-au păstrat până în zilele noastre şi conservând ansambluri de picturi, sunt rezidenţiale, pe lângă curţile boiereşti, doar una fiind monastică, cea de la Coşula (biserica de la Humor la fel este monastică, dar este o ctitorie mixtă şi domnească şi boierească în acelaşi timp). O altă particularitate specifică doar pentru ctitoriile boiereşti este prezenţa tabloului funerar, care va fi inclus în această cercetare, luând în consideraţie faptul, că în cadrul dimensiunii analizate, are funcţii şi caracteristici foarte apropiate de cele ale tabloului votiv.

Este important de menţionat că deducerea trăsăturilor distinctive ale imaginilor votive boiereşti este destul de problematică din cauza numărului redus al ocurenţelor păstrate: biserica „Înălţarea Domnului" (anterior „Sfântul Gheorghe") din Lujeni (construită în cca. 1453, pictată în cca. 1455[9], ctitor - Teodor Vitolt, boier probabil de proveniență lituaniană); biserica „Sfânta Parascheva" din Dolheştii Mari (ante 1481[10], ctitor - Şendrea, portarul Sucevei); biserica „Sfântul Nicolae" din Bălineşti (1501 - 1503[11], ctitor - Ioan Tăutu, mare logofăt); biserica „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul" din Ar-

[9] Teodor Vitolt a cumpărat satul Lujeni de la Coste Vranici cu 400 de zloți la 7 septembrie 1453. Însă în actul din 5 iunie 1456, prin care se hotărăşte răscumpărarea păcii de la turci de către domnul Petru Aron şi Adunarea Ţării Moldovei - boierul Teodor Vitolt nu mai este menţionat. Considerând faptul că era un boier din sfat, aceasta poate însemna că la acel moment deja nu mai era în viaţă. E. Dragnev. Contribuţii privind portretul funerar al lui Teodor Vitolt şi Chipul Sf. Nedelia în picturile de la Lujeni. În: *Revistă de Istorie a Moldovei*, nr. 3-4 (19-20). Chişinău: Ed. Ştiinţa, 1994, pp. 26-27. Luând în consideraţie faptul că între zidirea şi pictarea bisericii, în mod normal, ar trebui să treacă cel puţin un an, pentru ca clădirea să se aşeze şi să se usuce, cel mai probabil, frescele au fost realizate în jurul anului 1455.

[10] Data exactă a zidirii şi pictării tabloului funerar nu este cunoscută, dar este cert că aceasta sa produs înaintea luptei de la Râmnic, în vara anului 1481, când portarul Sucevei Şendrea a fost ucis. L.V. Lefter. *Boieri ai Moldovei înainte şi în vremea lui Ştefan cel Mare*. Cluj-Napoca: Ed. MEGA, 2022, pp. 175-176.

[11] Biserica a fost zidită în anii 1494-1495, dar pictată în intervalul 1501-1505, tabloul votiv redă familia ctitorului din anii 1501-1503. Ş.S. Gorovei. Un tablou votiv şi o necropolă familială. Biserica logofătului Tăutu de la Bălineşti. În: *Analele Putnei*, XI, 2015, nr. 1, p. 19.

bore (1503 - 1541[12] - repictat parţial, ctitor - Luca Arbure, portar al Sucevei); biserica „Duminica Tuturor Sfinţilor" din Părhăuţi (între anii 1530 şi 1541[13], ctitor - Gavriil Trotuşan, mare logofăt între 1539-1541); biserica „Sfântul Nicolae" din Coşula (1536-1539[14], ctitor - Matieş, mare vistiernic, apoi mare logofăt). Din şase biserici pictate, ctitorite de boieri, doar în trei s-au păstrat tablouri votive cât de cât integrale: Bălineşti (fig. I.3.1), Arbore (fig. I.4.1) şi Părhăuţi (fig. I.5.1), la Lujeni păstrându-se doar un mic fragment, puţin informativ (fig. I.1.1), iar la Coşula nu s-a păstrat nici atât, fiind distrus zidul separator între naos şi pronaos. La fel în doar trei biserici sunt tablouri funerare integrale: Lujeni (fig. I.1.2), Dolheştii Mari (fig. I.2.1, deoarece ctitorul a căzut în bătălia de la Râmnic (1481), tabloul votiv, precum şi întregul ansamblu de pictură, nu a mai fost realizat) şi Arbore (fig. I.4.2). De menţionat că mai sunt alte două biserici, care au câte două tablouri votive, dar fiecare dintre ele prezintă o situaţie deosebită: la biserica „Sfântul Gheorghe" din Suceava (1532-1534[15], ctitorii construcţiei şi pictării bisericii fiind domnii Bogdan al III-lea, Ştefan cel Tânăr şi Petru Rareş mai apare un tablou votiv, legat de aducerea

[12] Biserica de la Arbore a fost zidită în 1503, de la 2 aprilie până la 29 august, iar arcosoliul în care se află tabloul funerar a fost făcut pe 29 aprilie 1503. *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*. Bucureşti: Ed. Academiei R. P. Române, 1958, p. 184; Tereza Sinigalia. Programul iconografic al spaţiului funerar din biserica Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul din satul Arbore. În: *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 1, 2001-2003, p. 27. Datarea picturii, mai ales a imaginilor votive este problematică din cauza repictării parţiale cât a tabloului votiv, atât şi a tabloului funerar. Cercetătorii nu au găsit încă numitorul comun la această întrebare, existând două ipoteze mari, prima susţine pictarea integrală a bisericii la 1541 (D. Dan, I. D. Ştefănescu, S. Ulea, V. Drăguţ), bazându-se pe inscripţia pictată în intradosul arcului uşii de trecere din pronaos în naos: „...Dragosin zugrav, fiul popii Coman din Iaşi, au zugrăvit. Ana a fiicei lui Arbure celui bătrân a plătit Ana 20 de zloţi. Anul 7049 (l541)" şi a doua susţinând că picturile au fost realizate în mai multe etape, începând la scurtă vreme după zidirea bisericii şi finisând în 1541 cu unele reparaţii şi împrospătări în interior şi pictarea exteriorului (G. Balş, V. Vătăşianu, P. Comarnescu, I. Caproşu, I. Solcanu, T. Sinigalia, etc.). Ion Solcanu. Datarea ansamblului de pictură de la biserica Arbure (I). Pictura interioară. În: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, tom XII, Iaşi, Ed. Academiei R. S. România, 1975, pp. 1-3; Tereza Sinigalia. Din nou despre picturile din pronaosul bisericii din satul Arbore. În: *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 1-2, Bucureşti, 2005, pp. 44, 49; E. Firea. Un ecou al asediului Sucevei din anul 1497 în frescele de la Arbore?. În: *Analele Putnei*, XIV, 2018, nr. 2, pp. 264-265.

[13] Conform pisaniei bisericii din Părhăuţi, aceasta a fost înălţată în anul 1522, construcţia fiind terminată la 15 iunie: Maria Magdalena Szekély. *Sfetnicii lui Petru Rareş*. Iaşi: Ed. Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2002, p. 436. După complotul din 1523, Gavriil Trotuşan a fost întemniţat de către Ştefăniţă vodă şi reapare în documente abia în 1530, ca membru a sfatului. Nu se cunoaşte cât timp a fost deţinut, dar chiar şi în cazul eliberării sale de către Ştefăniţă şi nu de către Petru Rareş, este puţin probabil să fi avut posibilitatea să înceapă pictarea bisericii înaintea anului 1530. *Ibidem*, pp. 431-432. Gavriil Trotuşan a fost executat din porunca domnului Petru Rareş la 11 martie 1541.

[14] Construcţia lăcaşului mănăstirii Coşula a avut loc între 23 aprilie şi 8 septembrie 1535, iar în 1539, Mateiaş a ctitorit biserica din satul Horodniceni. Maria Magdalena Szekély. *Sfetnicii lui Petru Rareş*, pp. 114-117. Pare logică presupunerea că Mateiaş s-a ocupat de-a doua biserică după ce a isprăvit toate lucrările, inclusiv pictura, la prima.

[15] Biserica „Sfântul Gheorghe" din Suceava, zidită de domnul Bogdan cel Orb (1514-1517) şi terminată de fiul său Ştefăniţă în 1522, a fost zugrăvită de domnul Petru Rareş în anii 1532-1534. N. Stoicescu. *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*. Oradea: Ed. Crişana, 1974, p. 803.

aici a moaştelor Sf. Ioan cel Nou şi a instalării baldachinului pentru aşezarea lor către sfârşitul secolului al XVI-lea, în care apare Ieremia Movilă cu familia sa, şi probabil Petru Șchiopul[16], fig. III.1) şi biserica „Adormirea Maicii Domnului" din Humor (1535[17], ctitori - domnul Petru Rareş, fig. III.2.1 şi Toader Bubuiog, mare logofăt, fig. III.2.2).

Atât tablourile votive, cât şi tablourile funerare ale boierilor ctitori sunt surse istorice preţioase, care ne mărturisesc despre componenţa familiei ctitorului şi schimbarea acesteia pe parcursul timpului (în cazul în care cele două reprezentări au fost realizate în perioade diferite, sau tabloul a fost repictat).

La Lujeni s-a păstrat cel mai timpuriu tablou funerar boieresc şi în acelaşi timp singurul în care ctitorul este reprezentat ecvestru, particularitate care, probabil, s-ar putea explica prin provenienţa lituaniană a acestui boier[18] (fig. I.1.2).

În cazul tabloului votiv din biserica „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul" din Arbore pot fi presupuse posibilele năzuinţe ale fondatorului sau statutul său social deosebit, deoarece poziţia dreaptă a figurii ctitorului, Luca Arbore, diferă de cele semi închinate, cu genunchii îndoiţi (fapt evidenţiat şi de pliul îmbrăcămintei, fig. I.3.2, I.5.1 şi III.2.2) a lui Ioan Tăutu, Gavriil Trotuşan şi Toader Bubuiog. Explicaţia acestei particularităţi poate consta în faptul că Luca Arbore, fiind „de os domnesc" şi teoretic având dreptul la domnie, cu toate că nu există dovezi că ar fi întreprins încercări de a prelua domnia[19], putea avea, totuşi, unele aspiraţii de a pretinde la tron. Oricum, deşi nu avem multe exemple de comparaţie, statura sa de în cadrul tabloul votiv de la Arbore, se evidenţiază destul de clar în comparaţie cu alte reprezentări votive boiereşti.

Un alt element specific, întâlnit doar în tablourile votive boiereşti este prezenţa unui înger, care ocroteşte familia ctitorului. Acest „personaj" apare în două tablourile votive de la Bălineşti şi de la Arbore, lipsind în de la Părhăuţi, o reprezentare, care în general nu prea se încadrează în canonul tablourilor votive clasice: ctitorul fiind reprezentat singur, fără familie, iar în faţa

[16] Identificare propusă de Tereza Sinigalia în cadrul comunicării: *Restaurări. Întrebări. Interpretări*, ţinute în cadrul simpozionului internaţional: *Monumentul, tradiţie şi viitor. Cercetare, restaurare, conservare*, 4-7 octombrie 2023.

[17] Biserica din Humor a fost zidită „prin voinţa şi cu ajutorul blagocestivului Domn Petru Voevod, fiul bătrânului Ştefan Voevod, s'a început şi s'a făcut acest hram..., cu cheltueala şi osteneala robului lui Dumnezeu Jupan Theodor, marele logofăt şi ale soţiei lui Anastasia, în anul 7038 (1530), luna august 15...": G. Balş. *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*. Bucureşti: Tiparul Cultura Naţională, 1928, p. 26. A fost zugrăvită la 1535: N. Stoicescu. *Op. cit.*, pp. 374-375.

[18] Deşi nu sunt repere sigure în documente, chiar numele Vitold - este sugestiv. Mai detaliat asupra problemei provenienţei lui Tudor Vitold, a se vedea: E. Dragnev. *Contribuţii privind portretul funerar al lui Teodor Vitolt*, pp. 27-29.

[19] Conform cercetărilor istorice, Luca Arbore probabil a fost înrudit cu Ştefan cel Mare pe linia paternă. L.V. Lefter. *Op. cit.*, pp. 177-179.

sa apărând un *Deisis*[20] (care este specific mai curând tablourilor funerare) şi este unicul caz în care lipseşte reprezentarea bisericii, adică a *ex voto* (ofertei) propriu-zise.

Tablourile votive domneşti sunt marcate în primul rând de importanţa logicii familiale, dar şi de influenţa factorului dinastic, care, în unele cazuri ar putea explica o ordine specială de reprezentare a personajelor, în alte cazuri putea lua forma unor intervenţii sau chiar repictări integrale a reprezentărilor domneşti, spre exemplu repictările din bisericile „Sfântul Ilie" din Suceava (repictare parţială) şi „Sfântul Nicolae" din Dorohoi (repictare integrală), întreprinse de tânărul domn Ştefăniţă, repictarea totală la biserica „Înălţarea Cf. Cruci" de la Pătrăuţi, sau repictarea din Probota, probabil la iniţiativa lui Ilie Rareş.

Dacă ne referim anume la zugrăvirea bisericilor şi nu la construcţia lor, toate ctitoriile domneşti din secolele XV-XVI, se împart în ctitoriile lui Ştefan cel Mare şi ctitoriile lui Petru Rareş, cu excepţia bisericii mănăstirii Sucevița (picturile fiind realizate în vremea când Ieremia Movilă a preluat deja domnia) şi cu o altă posibilă excepţie - paraclisul „Sf. Ioan cel Nou" de la mănăstirea Bistriţa, frescele putând fi datate cu perioada între cei doi domni. Turnul-clopotniţă cu paraclis la etaj a fost zidit de Ştefan cel Mare în 1498[21], nefiind cunoscut anul realizării picturilor din interiorul lăcaşului, şi respectiv, nici a tabloului votiv (fig. II.7.1), care, pentru moment încă nu oferă posibilitatea de a preciza această datare (starea actuală a tabloului, ne restaurat, nu permite mai mult decât desluşirea a trei figuri masculine, purtând coroane cu fleuroane), dar este cunoscut anul realizării celui de-al doilea tablou votiv a lui Petru Rareş, de pe faţada paraclisului - 1529[22] (fig. II.7.2). Considerând faptul că imaginea din interior nu este caracteristică tablourilor votive Ştefaniene (lipseşte figura doamnei Maria Voichiţa) este viabilă ipoteza că tabloul a fost realizat în perioada presupusă, între cele două domnii, mai cu seamă în timpul lui Ştefăniţă (cei trei domni reprezentaţi, în acest caz, ar putea fi Ştefan cel Mare, Bogdan al III-lea şi Ştefăniţă, ce s-ar înscrie în încercările de legitimare dinastică a tînărului domn).

Tablourile votive ale lui Ştefan cel Mare se încadrează în perioada 1488 - 1499 şi din şase ctitorii, doar trei dispun de imagini integrale şi fără inter-

[20] Ţinând cont de hramul bisericii – *Duminica Tuturor Sfinţilor*, alegerea în calitate de intercesori a Maicii Domnului şi a Sf. Ioan Botezătorul este cât se poate de firească.

[21] N. Stoicescu. *Op. cit.*, p. 74.

[22] Inscripţia zugrăvită la baza imaginii, a fost descoperită în urma unor lucrări de restaurare: „Binecredinciosul şi de Hristos iubitorul Io Petru Voievod a poruncit să se scrie aici în anul 7037 (1529) şi s-a dus să ia cetatea Braşovului, luna octombrie 9 zile". M. I. Sabados. Consideraţii în legătură cu tabloul votiv de pe faţada turnului-clopotniţă de la Mănăstirea Bistriţa (Neamţ). Inscripţia originală. În: *Studii şi cercetări de istoria artei*. Seria Artă Plastică, nr. 39. Bucureşti: Ed. Academiei R. S. România, 1992, p. 113; Elena Firea. *Op. cit.*, p. 148.

venţia altor „ctitori”: biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuţi (fig. II.1), biserica „Sfântul Gheorghe” de la Voroneţ (fig. II.3) şi biserica „Înălţarea Sfintei Cruci” din Pătrăuţi[23] (fig. II.4). Celelalte trei au fost afectate, dintr-un motiv sau altul: biserica „Sfântul Gheorghe” din Hârlău, din tabloul votiv căreia s-a păstrat doar un fragment (fig. II.5), probabil cu reprezentarea doamnei Maria Voichiţa[24], biserica „Sfântul Ilie” din Suceava (fig. II.2), cu tabloul votiv distorsionat prin intruziunea personajului domnului Ştefăniţă şi biserica „Sfântul Nicolae” din Dorohoi[25] (fig. II.6) cu tabloul repictat integral de asemenea în vremea de tânărul domn.

Ctitoriile lui Petru Rareş se încadrează cronologic în prima sa domnie, cele mai timpurii fiind biserica „Pogorârea Sfântului Duh” din Dobrovăţ (fig. II.8) şi deja menţionatul tablou votiv de pe paraclisul din Bistriţa, apoi urmând biserica „Sfântul Nicolae” din Probota (fig. II.9), cu tabloul repictat de Ilie Rareş la cca. 1550 şi bisericile „Buna Vestire” de la Moldoviţa (fig. II.10), „Adormirea Maicii Domnului” din Baia (fig. II.11) şi „Sfântul Dumitru” din Suceava (fig. II.12), toate din ultimii ani ai primei domnii.

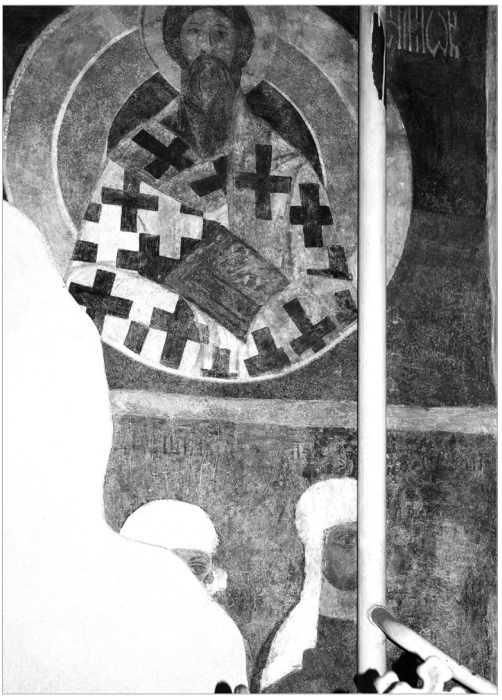
În pofida diferenţelor evidenţiate în prezenta cercetare, pentru a face posibilă această clasificare, este important de menţionat că toate imaginile votive analizate, au mai multe trăsături în comun, fiind marcate de un tipic unic, specific Moldovei[26]. Diferenţele dintre cele două mari tipologii principale, desigur sunt determinate de statutul ctitorilor, voievozi şi boieri, şi pe lângă cele ce ţin de vestimentaţie, atribute şi accesorii, conţin şi unele elemente ce ţin de structura tabloului votiv, precum prezenţa îngerilor protectori şi a posturei semi îngenuncheate a ctitorulilor în cazul fundaţiilor boiereşti.

[23] Ansamblul pictural din Pătrăuţi a fost realizat în jurul anului 1490, dar tabloul votiv a fost integral repictat în perioada 1496 - 24.11.1499 (în imagine sunt reprezentate ambele fiice a lui Ştefan, una dintre ele, Ana, a murit înainte de 24 noiembrie 1499).

[24] Emil Dragnev. Frescele de la biserica Sf. Gheorghe din Hârlău şi cea de-a doua fază a picturilor murale din Moldova lui Ştefan cel Mare. În: *Analele Putnei*, XVI, 2, 2020, pp. 168-172.

[25] Maria Magdalena Székely. Observaţii mărunte în vechi biserici moldoveneşti. În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, XV, 1997, pp. 178-179.

[26] Pentru evidenţierea acestui tipic şi a explicaţiilor privind proveniența şi sensul său, a se vedea: Matei Cazacu. *Op. cit.,* pp. 114-115.

I.1.1 Lujeni, tabloul votiv

I.1.2 Lujeni, tabloul funerar

I.2.1 Dolheștii Mari, tabloul funerar

I.3 Bălinești, tabloul votiv

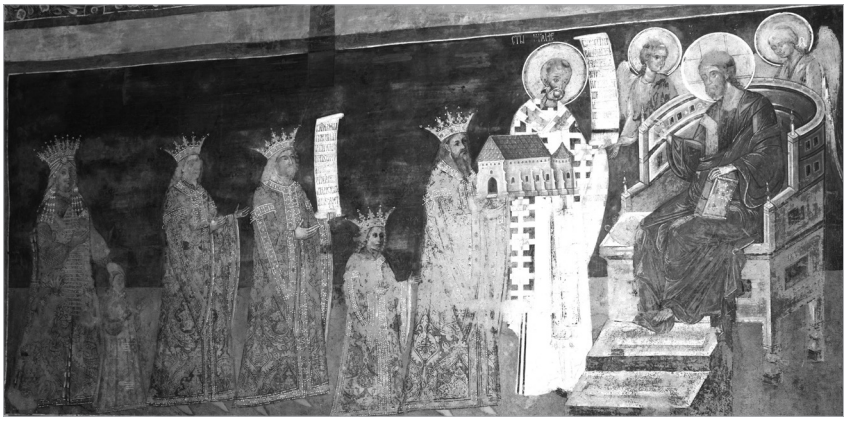
I.4.1 Arbore, tabloul votiv

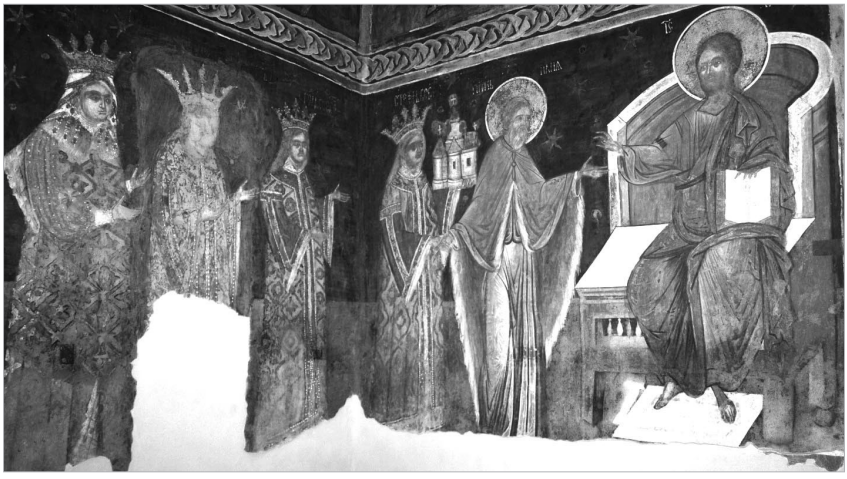
I.4.2 Arbore, tabloul funerar

I.5 Părhăuţi, tabloul votiv

II.1 Rădăuţi, tabloul votiv

II.2 Sf. Ilie din Suceava, tabloul votiv

II.3 Voroneț, tabloul votiv

II.4 Pătrăuți, tabloul votiv

II.5 Hârlău, tabloul votiv

II.6 Dorohoi, tabloul votiv

II.7.2 Bistriţa, tabloul votiv exterior

II.7.1 Bistriţa, tabloul votiv, interior

II.8 Dobrovăţ, tabloul votiv

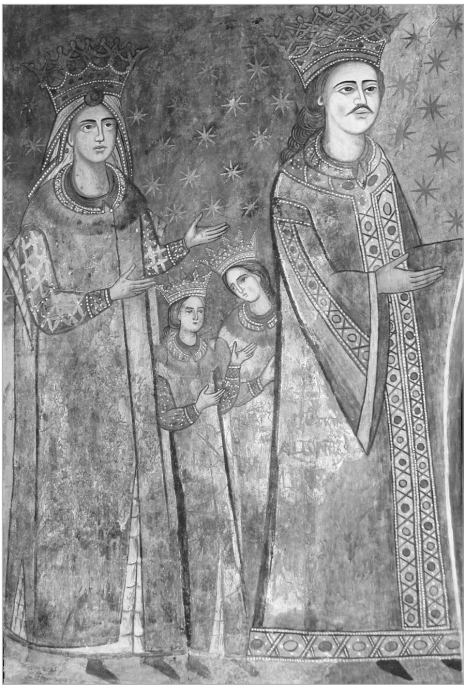
II.9 Probota, tabloul votiv

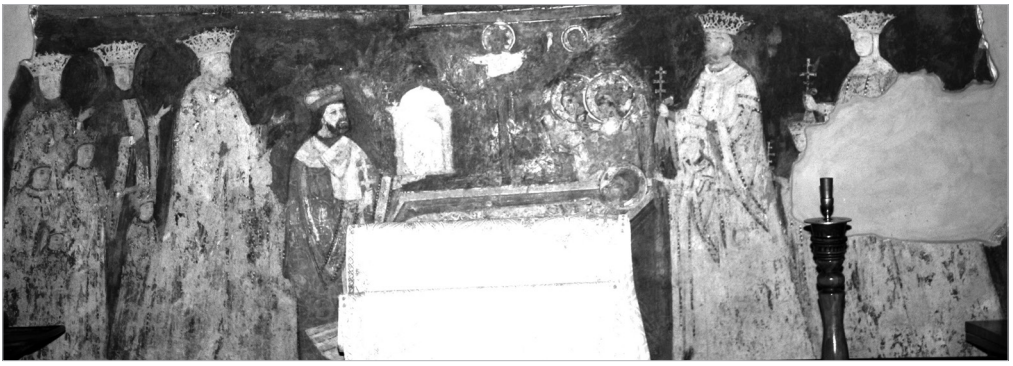
II.10 Moldoviţa, tabloul votiv

II.11 Baia, tabloul votiv

II.12 Sf. Dumitru din Suceava, tabloul votiv

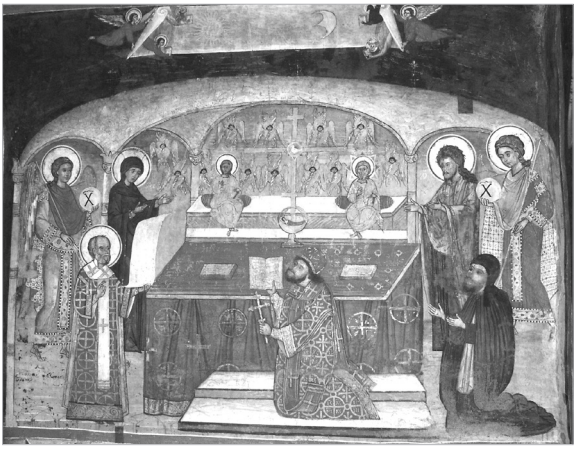
III.1 Sf. Gheorghe din Suceava, tabloul votiv Ieremia Movilă

III.2.1 Humor, tabloul votiv domnesc

III.2.2 Humor, tablou votiv boieresc

III.3.1. Suceviţa, mitropolitul Gheorghe Movilă

III.3.2. Suceviţa, tabloul votiv domnesc